UDC 930.2(37)

Снежана Ферјанчић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

ЕПИГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ ИЗ МЕЗИЈЕ

АПСТРАКТ: Четири белешке од којих се састоји овај рад односе се на епиграфске споменике нађене у Горњој и Доњој Мезији. У првој се предлаже допуњено читање једног фрагментарног надгробног споменика из Виминацијума. Гај Валерије Ребур био је ветеран легије *IV Flavia*. Од назива јединице у другом реду сачуван је број *IIII*. Друга белешка односи се на когномен жене једног ветерана легије *VII Claudia*. Издавачи надгробног споменика Гаја Валерија Максима, нађеног у Виминацијуму, допуњавали су име као *[T]aburtilla*. У обзир би требало узети и редак латински когномен *[S]aburtilla*. Трећа белешка такође је ономастичке природе и односи се на келтско женско име *Cemeia*, посведочено на епиграфским споменицима из околине Крагујевца и Рготине. У четвртој белешци анализиран је један жртвеник из Доње Мезије. Немези га је посветио конзуларски бенефицијар легије *IV Flavia*, чије је гентилно име гласило *Vatercius* или *Vaterculius*. Овај споменик значајан је и због тога што потврђује постојање станице конзуларских бенефицијара у Рацијарији.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Горња Мезија, епиграфски споменици, легија *IV Flavia*, *Saburtilla*, *Cemeia*, *Vatercius*, *Vaterculius*, Рацијарија, бенефицијарна станица.

Предмет овог рада су четири белешке које се односе на епиграфске споменике нађене на подручју Горње и Доње Мезије. Два споменика потичу из Виминацијума, где је била стационирана легија *VII Claudia*. Један је нађен у околини Крагујевца, вероватно на планини Гледић. Са њим је повезан и фрагмент епитафа из Рготине, у рудничком дистрикту Бора. Прецизно место налаза четвртог споменика није познато, зна се само да потиче из Доње Мезије.

1. ГАЈ ВАЛЕРИЈЕ РЕБУР, ВЕТЕРАН ЛЕГИЈЕ *IV FLAVIA* У ВИМИНАЦИЈУМУ

Горњи део надгробне стеле Гаја Валерија Ребура откривен је на широј територији Виминацијума. Прецизно место и околности налаза нису познати. С. Пилиповић, која је прва објавила овај споменик, предлаже следеће читање:

C(aius) Valerius Rebur|rus vet(eranus) leg(ionis) I[- - -.[1]

Ово читање може се поправити када је реч о називу легије. На фотографији се у другом реду, после речи *leg(onis)*, јасно виде трагови четири усправне хасте које припадају броју *IIII*.[2] После броја следила је, судећи према расположивом простору, скраћеница *Fl(aviae)* или скраћенице *F(laviae) F(elicis).* Стога предлажемо допуњено читање Ребуровог епитафа:

C(aius) Valerius Rebur-
rus vet(eranus) leg(ionis) IIII [Fl(aviae) или *F(laviae) F(elicis)]*
- - - - - -.

У Виминацијуму су, осим Ребура, посведочена још двојица ислужених војника легије *IV Flavia*, која је била стационирана у Сингидунуму. Аурелије Гај је за владе Септимија Севера или Каракале посветио жртвеник Херосу, тј. Трачком Коњанику.[3] Споменик је датован на основу почасног епитета *Antoniniana* у називу легије, који се може повезати како са родоначелником династије Севера, тако и са његовим старијим сином.[4] Име Патернија Јануарија забележено је на надгробном споменику из прве половине II века, који је њему и његовој супрузи Јунији Јануарији подигла ћерка Патернија Јануарија.[5] Ветерани легије *IV Flavia* који су се настанили у Виминацијуму вероватно су изабрали овај град као један од најзначајнијих урбаних центара Горње Мезије.[6]

---

[1] S. Pilipović, *Nadgrobne stele Viminacijuma*, Beograd 2022, 145, no. 24.

[2] Pilipović, *Nadgrobne stele* (н. 1), Table XV, no. 24.

[3] *IMS* II 16.

[4] M. Mirković, „Septimius Severus und die Legio VII Claudia Antoniniana", *Arheološki vestnik* 28, 1977, 183–186; B. Lőrincz, "Zur Datierung des Beinamens Antoniniana bei Truppenkörpern", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 48, 1982, 142–148.

[5] *IMS* II 95. За датовање вид.: K. Królczyk, *Veteraneninschriften aus den Donauprovinzen des Römischen Reiches (1.–3. Jh. n. Chr.) / Inskrypcje weteranów z prowincji naddunajskih Cesarstwa Rzymskiego (I–III w. po Chr.)*, Poznán 2005, 125.

[6] Уп. С. Ферјанчић, „Ветерани римске војске у Сингидунуму и Виминацијуму", у: К. Марицки Гаћански (ур.), *Антика и савремени свет данас. Зборник радова*, Београд 2016, 326–327.

2. *AEBUTIA [S]ABRUTILLA* НА ЈЕДНОМ ЕПИТАФУ ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА?

Предмет ове белешке је когномен забележен на једном епиграфском споменику из Виминацијума. Ради се о надгробној плочи Гаја Валерија Максима, ветерана и некадашњег корникуларија у штабу трибуна легије *VII Claudia*.[7] Споменик је подигла ветеранова жена, заједно са децом, чији број и пол нису познати.[8] Женино име – *Aebutia [.]aburtilla* – забележено је у шестом и седмом реду. Латинско гентилно име *Aebutius*/*Aebutia* у Горњој Мезији посведочено је, осим у Виминацијуму, у Рацијарији[9] и Скупима.[10]

Од Ебутијиног когномена у седмом реду недостаје прво слово. Још га је Н. Вулић допунио као *[T]aburtilla*.[11] Прихватајући његову допуну са извесном дозом опреза, М. Мирковић је истакла да је реч о изузетно ретком имену, које би могло бити блиско когномену *Taburnius*.[12] Ово латинско име чита се на једном епитафу из Екланума у Италији,[13] као и на два хришћанска натписа из Рима.[14] Будући да име *Taburtilla* није другде посведочено у Римском царству, приликом реконструкције Ебутијиног когномена требало би размотрити још једну могућност. Име би се могло допунити и као *[S]aburtilla*.[15] Овај латински когномен, изведен по свој прилици од гентилног имена *Saburtius*,[16] није чест на епиграфским споменицима града Рима,

---

[7] *IMS* II 116: *D(is) M(anibus) / C. Val(erius) Maxi/mus vet(eranus) l[e]g(ionis) / VII Cl(audiae) ex corn(iculario) /[5] trib(uni) vix(it) ann(is) / [.]VII Aebutia / [T]aburtilla / [- - -] et [V]ale/[- - -] /[10] b[- - -] p[osuit].*

[8] S. Ferjančić, "Commemorating veterans in Moesia Superior: Evidence from Singidunum and Viminacium", in: S. Petković, N. Gavrilović Vitas (ed.), *Verba volant, scripta manent. (Donum) Ivanae Popović ab amicis et collegis oblatum*, Belgrade 2026, 96.

[9] *CIL* III 14497.

[10] *IMS* VI 78, 79. За сведочанства у северној Италији и западним провинцијама вид.: *OPEL* I 29–30. За припадност имена *Aebutius/Aebutia* латинском ономастикону вид.: H. Solin, O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim – Zürich – New York 1994, 6.

[11] N. Vulić, "Antike Denkmäler in Serbien", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 13, 1910, 202, no. 12; Н. Вулић, „Антички споменици наше земље", *Споменик* 47, 1909, 122, бр. 34. Ово читање прихватио је и Królczyk, *Tituli veteranorum* (н. 5), 122, а наведено је и у пописима имена у западним провинцијама и Цисалпинској Галији: A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton, M. Szilágy, *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpinae cum indice inverso*, Budapestini 1983, 280 (*Taburtillus*); *OPEL* IV 105 (*Taburtilla*).

[12] Mirković, *IMS* II p. 134 ad no. 116.

[13] *CIL* IX 1291.

[14] *ICUR* 14120; EDR030488. За когномен *Taburnius* вид. W. Schulze, *Zur Geschichte Lateinischer Eigennamen*, Berlin–Zürich–Dublin 1966, 162. n. 1.

[15] Исто мишљење изнео је и H. Solin, "Analecta epigraphica", *Arctos. Acta Philologica Fennica* 37, 2003, 193.

[16] Solin, Salomies, *Repertorium* (н. 10), 395; H. Solin, "Analecta epigraphica", *Arctos. Acta Philologica Fennica* 33, 1999, 190.

Италије и провинција. Посведочен је на четири хришћанска натписа из Рима.[17] У подунавским провинцијама забележен је на једном епитафу из Аквинкума у Доњој Панонији, датованом на крај II века.[18]

3. ЖЕНСКО ИМЕ *CEMEIA* НА НАТПИСИМА ИЗ ОКОЛИНЕ КРАГУЈЕВЦА И РГОТИНЕ

Предмет ове белешке је једно име забележено на два, данас изгубљена, епиграфска споменика из Горње Мезије. Први је надгробна стела Аурелија Луцијана, војника легије *IV Flavia*, коју су подигли његова мајка, жена и браћа.[19] Споменик потиче из околине Крагујевца. Иако прецизно место и околности налаза нису познати, претпоставља се да је откривен у рушевинама на планини Гледић, јужно од поменутог града.[20] Име Луцијанове мајке наведено је у другом реду. Т. Момзен, који је овај натпис издао на основу копије Ј. Шафарика, исправио га је тако да гласи *[G]eme[ll]a*, мада је у коментару навео да је транскрибовано као CEMEIA.[21] С. Душанић је напоменуо да је наведена исправка непотребна, истичући да су илирска имена за завршетком *-eia* добро позната.[22] Због тога је име Луцијанове мајке, уз извесну ограду, прочитао као *Cemeia*.[23]

Други споменик који наводи ово име је фрагментарни надгробни натпис из Рготине у области Бора.[24] На месту овог села налазило се римско насеље са утврђењима на локалитетима Рготски Камен и Стража.[25] Издавачи споменика из Рготине и истраживачи читали су и тумачили женско име на почетку другог реда на различите начине. А. фон Премерштајн и Н. Вулић одлучили су се за допуну *Geme[llin]a*.[26] А. Мочи се у својој студији о друштву и романизацији Горње Мезије определио за *Geme[ll]a*.[27] А. и Ј. Шашел навели су само почетак имена

---

[17] *ICUR* 7789, 8559, 14613, 19300.

[18] *TitAq* 718. Уп. H. Solin, "Analecta epigraphica", *Arctos. Acta Philologica Fennica* 42, 2008, 226.

[19] *IMS* I 176.

[20] Dušanić, *IMS* I p. 162 ad no. 176.

[21] *CIL* III 6322 = 8166.

[22] Dušanić, *IMS* I p. 162 ad no. 176.

[23] *IMS* I 176: *Aur(elius) Lucianus mil(es) [l(egionis)] IIII Fla(viae) vix(it) / anis (!) XXXV Cemeia (?) mater et / Ael(ia) [± 3]ca coiux (!) carisima (!) et fratres / [p]o[s(uerunt)] bene merenti /[5] D(is) M(anibus).*

[24] *IMS* III/2, 131.

[25] P. Petrović, *IMS* III/2, p. 58–59.

[26] A. von Premerstein, N. Vulić, "Antike Denkmäler in Serbien", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 3, 1900, 148, no. 51; Н. Вулић, „Антички споменици у Србији", *Сйоменик* 38, 1900, 36, бр. 51.

[27] A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest 1970, 125. Исто име наведено је и у *OPEL* II 163.

– *Geme[ ]*.[28] П. Петровић је у корпусу натписа из Равне и долине Тимока име прочитао као *Cemeia (?)*.[29] Чини се да његово читање треба прихватити, јер је ово име посведочено и на већ поменутом натпису из околине Крагујевца. *Cemeia* припада келтском ономастикону.[30] Осим у Горњој Мезији, забележено је и у Норику. Читамо га на једном надгробном натпису урезаном у живу стену близу Рупрехтсхофена: *Cemeia T/romper/i ann(orum) XXXX / h(ic) s(ita) e(st)*.[31]

4. ЖРТВЕНИК СА ПОМЕНОМ БЕНЕФИЦИЈАРНЕ СТАНИЦЕ У РАЦИЈАРИЈИ

Жртвеник потиче из Доње Мезије, прецизно место налаза није познато. Текст натписа гласи:

> *Nemesi Reg(inae) / et dis Immor/talibus P(ublius) Va/terc(ulus?) Theodorus / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) leg(ionis) IIII Fl(aviae) / grat(ias) agens stat(ione) / Rat(iaria) Imp(eratore) d(omino) n(ostro) Gor/diano Aug(usto) II / et Pompeiano co(n)s(ulibus)*.[32]

Споменик је посвећен 241. године, када су конзули били цар Гордијан III (по други пут) и Клодије Помпејан.[33]

Гентилно име дедиканта забележено је у трећем и четвртом реду у скраћеном облику *Vaterc( )*. Чини се да, поред разрешења *Vaterc(ulus)*, које је предложио М. Клаус, у обзир треба узети још две могућности. Теодорово гентилно име могло је гласити *Vaterc(ius)* или *Vaterc(ulius)*. Оба имена припадају латинском ономастикону.[34] *Vatercius* је посведочено на једном епиграфском споменику из Стоба у Македонији. Реч је о натпису који су у част сенатора Аула Понтија Хомулија Квијета подигли Квинт Ватерције Оптат и Луције Ватерције Оптат.[35] Гентилно име *Vaterculius* забележено је на грађевинском натпису из насеља *Vicus Aurelius* (данашњи Еринген) у Горњој Германији. Ватеркулије Прокул био је центурион легије *VIII Augusta*.[36]

---

[28] *ILJug* 1359.

[29] *IMS* III/2, 131.

[30] G. Alföldy, *Noricum*, London and Boston 1974, 231; X. Delamarre, *Nomina Celtica Antiqua Selecta Inscriptionum (Noms de personnes celtiques dans l'épigraphie classique)*, Paris 2007, 63.

[31] *AE* 1989, 589.

[32] M. Clauss, "Neue Inschriften 2018–2019", *EDCS-J* 9, 03/2021, 13, no. EDCS 00734.

[33] A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero romano dal 30 avanti Cristo al 613 dopo Cristo*, Roma 1952, 994.

[34] Solin, Salomies, *Repertorium* (н. 10), 198.

[35] *ILJug* 1250 = S. Babamova, *Inscriptiones Stoborum*, Stobi 2012, 39–40, no. 33.

[36] *CIL* XIII 6548 = F. Haug, G. Sixt, *Die römischen Inschriften und Bildwerke Württembergs*, Stuttgart 1900, no. 421.

Жртвеник посвећен Немези и бесмртним боговима значајан је за историју Рацијарије (данашњи Арчар) у Горњој Мезији. Израз *agens stat(ione) Rat(iaria)* у шестом и седмом реду натписа доказује да се у Трајановој колонији налазила станица конзуларских бенефицијара. На њено постојање указивао је надгробни споменик Гаја Атија Аратора, нађен у Арчару.[37] Дужности конзуларских бенефицијара у Рацијарији вероватно су биле повезане са прикупљањем царина. Трајанова колонија била је једно од главних административних средишта царине у Илирику (*publicum portorium Illyrici*).[38] *Beneficiarii consularis* на служби у Рацијарији вероватно су се старали и о прикупљању аноне за војску.[39]

Жртвеник који је Публије Ватерције/Ватеркулије Теодор посветио Немези и бесмртним боговима пето је сведочанство о поштовању грчке богиње међу конзуларским бенефицијарима који су служили у Горњој Мезији. Споменици посвећени само Немези потичу из Новог Пазара,[40] Косовске Митровице[41] и Бање код Малишева.[42] На жртвенику из Сочанице богиња је у култној заједници са Јупитером Капитолинским (*Iuppiter Optimus Maximus*) и Генијем станице *municipium Dardanorum*.[43] Поменутим споменицима можда треба придружити још два жртвеника. Први, нађен у Призрену, посвећен је Јупитеру Капитолинском, Минерви, Хераклу и божанству од чијег су имена у трећем реду сачувана прва два слова – *Ne[- - -]*. Оно би се могло допунити као *Ne[mesi]*,[44] али и *Ne[pt(uno)]*.[45] Други споменик је фрагмент жртвеника из Дресника. Скраћеница *NR* у првом реду може се разрешити као *N(emesi) R(eginae)*. Дедикант споменика Марко Аурелије Проклијан служио је у римској војсци, у легији *VII Claudia*, чији је назив наведен у четвртом реду. Можда је био

---

[37] J. Nelis-Clément, *Les* beneficiarii: *militaires et administrateurs au service de l'empire (Ier s. a.C. – VIe s. p.C.)*, Bordeaux 2000, 352, no. 105.

[38] S. J. De Laet, *Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut*
empire, Brugge 1949, 197.

[39] О конзуларским бенефицијарима у Рацијарији и на градској територији вид.: S. Ferjančić, "The Region of Vidin and the Roman Army – Epigraphic Evidence", у: П. Митев, В. Рачева (ур.), *Изследвания и материали за Видин и регіона, том II*, София 2018, 152–153.

[40] *CBFIR* 569.

[41] *CBFIR* 605, 608.

[42] H. Mehmetaj, E. Shala, "Altari i hyjneshës Nemesis nga Banja e Malishevë", *Kosova Archaeologica* 2, 2015, 117–122 (*non vidi*, цитирано према E. Shala, D. Dana, "Nouveautés épigraphiques de Dardanie (I): Inscriptions de Dresnik", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 221, 2022, 291, n. 58). На свим жртвеницима Немеза носи уобичајен епитет *Regina*.

[43] *CBFIR* 602.

[44] *ILJug* 1439.

[45] Н. Вулић, „Антички споменици наше земље", *Сйоменик* 71, 1931, 135, бр. 325; *CBFIR* 597.

beneficiarius consularis, како су претпоставили Е. Шала и Д. Дана.[46] Ову хипотезу, међутим, треба примити са извесном дозом резерве, јер Прокулинов чин, који је био наведен на крају трећег реда, није сачуван. Конзуларски бенефицијари у Горњој Мезији Немезу су могли посматрати као божанство које ће их сачувати од опасности и недаћа. На то указује епитет *Conservatrix*, забележен на жртveнику из Новог Пазара.[47] У овом контексту треба поменути и споменик из Самума у Дакији. Немези га је посветио конзуларски бенефицијар Скантије Луције пошто је ослобођен бројних опасности (*multis insidiis . . . liberatus*).[48] *Beneficiarii consularis* су Немезу могли поштовати и као богињу која је бдела над тачношћу мера, јер су њихове дужности обухватале прикупљање аноне за римску војску.[49]

СКРАЋЕНИЦЕ:

AE = L'Année épigraphique, Paris

CBFIR = E. Schallmayer et al., *Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarer-Inschriften des Römischen Reiches. Der römische Weihebezirk von Osterburken* I, Stuttgart 1990.

CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum

ICUR = Inscriptiones christianae urbis Romae. Nova series, Romae 1922–.

ILJug = A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1963; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, Ljubljana 1978; *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*, Ljubljana 1986.

IMS = Inscriptions de la Mésie Supérieure I, II, III/2, IV, VI, Beograd 1976–1995.

OPEL = B. Lőrincz (yp.), *Onomasticon provinciarum Europae latinarum I–IV*, Budapest–Wien 1994–2005.

TitAq = P. Kovács, A. Szabó (yp.), *Tituli Aquincenses I–V*, Budapest 2009–2021.

---

[46] Shala, Dana, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 221, 2022, 291–292, no. 10.

[47] *CBFIR* 569.

[48] *CBFIR* 528.

[49] S. Ferjančić, „Religija rimske vojske u Gornjoj Meziji: epigrafska svedočanstva", у: К. Марицки Гаћански (ур.), *Античка култура, европско и српско наслеђе. Зборник радова*, Београд 2010, 471.

Snežana Ferjančić
University of Belgrade
Faculty of Philosophy

EPIGRAPHIC NOTES FROM MOESIA

Summary

This paper contains four notes on inscriptions found in the provinces of Moesia Superior and Moesia Inferior. Monuments from Moesia Superior were discovered in Viminacium, environs of Kragujevac and Rgotina. The exact find spot of the altar from Moesia Inferior is not known.

1. Upper part of a funerary stele of the veteran C. Valerius Reburrus, found in Viminacium. The name of Reburrus' legion was recorded at the end of the second line. The reading *leg(ionis) I[- - -*, proposed by S. Pilipović, should be emended to *leg(ionis) IIII [- - -*. Traces of numerals *IIII* are clearly visible on the photograph of the inscription. Consequently the preserved text of Reburrus' epitaf would be as follows:

C(aius) Valerius Rebur-
rus vet(eranus) leg(ionis) IIII [Fl(aviae) или *F(laviae) F(elicis)]*
- - - - - -.

2. Funerary slab of C. Valerius Maximus, veteran of the legion *VII Claudia*. The monument, discovered in Viminacium, was erected by his wife and children. The wife's cognomen, missing the first letter, was recorded in the seventh line. It was restored as *[T]aburtilla* and connected to the rare cognomen *Taburnius*. Aebutia's cognomen, however, could be restored as *[S]aburtilla* as well. This name is not frequent in epigraphic evidence of the Roman Emire. It is recorded on Christian inscription from Rome and on an epitaph from Aquincum in Pannonia Inferior.

3. Inscriptions from the environs of Kragujevac and Rgotina in the area of Bor. Both record the Celtic feminine name *Cemeia*, which is attested in Noricum.

4. Altar dedicated to Nemesis by a *beneficiarius consularis*. It was discovered in Moesia Inferior, but the precise find spot is not known. The dedicator's nomen is recorded in abbreviated form as *Vaterc( )*. M. Clauss has developed it as *Vaterc(ulus?)*. Other possibilities include Latin names *Vaterc(ius)* and *Vaterc(ulius)*. *Vatercius* is recorded in Stobi in Macedonia and *Vaterculius* in *vicus Aurelius* in Germania Superior. The altar dedicated to the goddess Nemesis provides valuable information on the history of Ratiaria in Moesia Superior. The expression *agens stat(ione) Rat(iaria)* in the sixth and seventh line proves the existence of a station of *beneficiarii consularis* in Trajan's colony.